

І. М. Сирко,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Інститут іноземних мов, м. Дрогобиць

ОСОБОВІ ЗАЙМЕННИКИ ЯК ЗАСОБИ ІНТИМІЗАЦІЇ ЩОДЕННИКОВОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР)

Інтимізацію окреслено як систему різнорівневих мовних засобів, що сприяють ефекту безпосереднього спілкування автора і читача через текст. Виявлено основні лінгвальні механізми та засоби інтимізації тексту. Проаналізовано вживання особових займенників як способу репрезентації інтимізації в україно- та англомовному щоденниковому дискурсі.

Ключові слова: інтимізація, щоденник, діарист, читач, особові займенники.

PERSONAL PRONOUNS AS A MEANS OF DIARY TEXT INTIMIZATION (BASED ON THE MATERIAL OF THE UKRAINIAN AND ENGLISH LINGUOCULTURES)

The article presents a communicative approach to the analysis of the notion of intimization in Ukrainian and English diary discourse. Intimization has been outlined as a system of multi-level linguistic means creating the effect of direct and friendly communication of the author and the reader through the text. In the diary discourse these means are also used to shorten the narrative distance between the diarist and his implied addressee. The basic lingual mechanisms and means of diary text intimization have been revealed.

The use of personal pronouns as a way of lingual representation of intimization in Ukrainian and English diary discourse has been analyzed. Special emphasis has been laid upon the intimizing qualities of the pronouns of the I-st and the II-nd person I, we, you and their combinations. These pronouns have been determined as a constant means of diary text intimization because they organize the communicative situation in a specific way: the reader, overcoming actual space-and-time restrictions, becomes a virtual participant of the events described, a synchronous addressee of the diarist.

The perspective of the research has been determined. It consists in the need for in-depth study of personal pronouns as one of the key means of intimization of ego-texts – a peculiar segment of each national linguoculture.

Key words: intimization, intimized text, diary discourse, diarist, (implied) reader, personal pronouns, author's individual style.

ЛИЧНЫЕ МЕСТОИМЕННИЯ КАК СРЕДСТВА ИНТИМИЗАЦИИ ДНЕВНИКОВОГО ТЕКСТА (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОЙ И АНГЛИЙСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУР)

Інтимізація розглянута як система різнорівневих мовних засобів, що сприяють ефекту безпосереднього спілкування автора і читача через текст. Виявлені основні лінгвальні механізми та засоби інтимізації тексту. Проаналізовано вживання особових займенників як способу репрезентації інтимізації в україно- та англоязычному щоденниковому дискурсі.

Ключевые слова: интимизация, дневник, диарист, читатель, личные местоимения.

У лінгвістиці останніх років інтенсивно дискутують питання мовленнєвих кодів, одиниць і категорій мови в їх прагматичному, когнітивному та комунікативному вимірах. У межах останнього вивчають умови реалізації мовної системи та функціонування її одиниць у конкретних актах спілкування, вибір і використання тих чи тих лінгвальних засобів учасниками комунікації залежно від застосовуваних комунікативних стратегій і тактик. Одна з таких стратегій – формування довірливої, інтимної атмосфери «прямої бесіди через текст», тобто стратегія *інтимізації комунікації*. У межах її дослідження особливу увагу зосереджують на особистісних факторах адресата й адресанта, на способах і засобах їх вияву в конкретному типі дискурсу, оскільки саме спілкування зазвичай є ускладненим і асинхронним.

Поняття *інтимізації* на сьогодні висвітлено достатньо ґрунтовно і різноаспектно – в контексті різних наукових парадигм: філософської (В. П. Руднев), літературознавчої (М. М. Бахтін), культурологічної (Б. І. Шифрін), мовознавчої (Л. А. Булаховський, Ю. А. Бельчиков, Г. Г. Почепцов, І. К. Білодід, С. П. Денисова, А. В. Корольова). Соціально-культурна значущість *інтимізації* як категоріальної ознаки різних типів комунікації детермінує не тільки постійну увагу до засобів її лінгворепрезентації, а й неусталеність дослідницьких позицій у питаннях їх кваліфікації та інтерпретації (Л. А. Булаховський, Ю. А. Бельчиков, А. В. Корольова, А. Л. Палійчук та ін.). Водночас на тлі достатньо інтенсивних лінгвістичних студій поза належною увагою дослідників поки що залишаються мовні засоби вираження *інтимізації* у сфері *его-текстів*. Це підтверджує доцільність поглибленого вивчення феномену *інтимізації* в щоденниковому дискурсі, простеження індивідуально-стильових особливостей у текстах – репрезентантах різних лінгвокультур.

Узагальнення дотичних до нашого аспекту дослідження положень теорії сучасної граматики, комунікативної лінгвістики, стилістики, лінгвопрагматики дає підстави акцентувати кілька основних, на нашу думку, засобів репрезентації *інтимізації* як функціонально-семантичної, комунікативно-прагматичної категорії, що репрезентує інформацію, актуалізує інтенції зближення комунікантів, моделювання тональності емоційного зближення (інтимності), поваги, приязні, симпатії тощо. До таких зараховуємо засоби фонетико-синтаксичні (інтимізувальні інтонації), лексико-фразеологічні (власні назви, назви осіб за родинними стосунками у прямому й переносному значенні, фамільярна лексика, діалектні слова тощо), словотвірні (зменшено-пестливі суфікси), граматичні – морфологічні й синтаксичні (частки, вигуки, модальні слова, дієслівні особові форми, слова категорії стану, вставні слова й конструкції, риторичні, окличні й питальні речення) тощо. З-поміж останніх на особливу увагу заслуговують *егоцентричні елементи мови, елементи на позначення его* [див.: 3, с. 138–139], передусім – *займенники*.

Мета дослідження – простежити й охарактеризувати специфіку вживання *особових займенників* як одного з основних засобів лінгвопсихологічного скорочення дистанції між автором і читачем та способів мовної репрезентації *інтимізації* в україно- та англомовному щоденниковому дискурсі.

У сучасному прагмакомунікативному дискурсентричному мовознавстві *займенники* кваліфікують як одиниці з різною лінгвопрагматичною семантикою, яка часто є визначальною для інтерпретації відповідного дискурсу чи його фрагментів. Саме тому займенники часто вважають ключовими словами, ядерними елементами, «мовленнєвими фаворитами» (термін Н. Д. Арутюнової) *его-текстів* загалом і щоденникового дискурсу зокрема. Здатність займенника репрезентувати прагматичну інформацію пов'язана з тим, що це частина мови з найбільш абстрактним семантичним наповненням, що зумовлює «розмитість» лексичного значення слів відповідного лексико-граматичного розряду. Серед інтимізувальних займенників зазвичай виокремлюють *особові займенники I та II особи*, які конкретизують, певним чином ідентифікують особу, співвідносять її з визначеним комунікативним контекстом. Частотність їх уживання як засобів інтимізації тексту «зумовлена однозначністю трактування, а також простою однолексемною структурою» [див.: 6, с. 141].

Як відомо, значення особи при інтимізації дискурсу є складником категорії суб'єктивності. Особовий займенник *я* (*I*) – спеціалізований засіб самовираження, самоактуалізації автора щоденника, що акцентує увагу на аспекті суб'єктивності, порівн.: *Коли б я мав діло з людьми певного мірила, я б приблизно знав, що маю з ними робити... Але коли я маю діло з мілітарними ідіотами, тоді я зовсім безрадний* [С., с. 96]; *Я мушу ще багато, багато зробити. І тому я став трохи нахабним. Я стараюсь не звертати уваги на всі ці хатні і побутові прикроці... Хай ненавидять, а я буду жити* [Л., с. 31]; *я невірний романтик, наївна я людина... Раз я усвідомлюю свою наївність, значить ставлюсь критично. Значить, я все ж таки не дурень. І я себе цим не заспокоюю* [Л., с. 103]; *я не маю сумніву в тому, що Володимир Русальський ще не одного Б. та К. заткне в очкур* [В., с. 752–69]; *Я особисто займав нейтральне становище* [В., с. 946–69]; *я думаю, що н'еса авторові не вдалася* [В., с. 500–70]; *I may never be happy, but tonight I am content* [P]; *Yet I liked him too much, and I ripped him out of my heart* [P]; *If I didn't think, I'd be much happier* [P]; *But I am not omniscient. I have to live my life* [P]; *I have too much conscience injected in me to break customs; I can only lean enviously against the boundary and I hate, hate* [P] та ін. Наведені фрагменти щоденників переконливо ілюструють егоцентризм особового займенника *я* / *I* (про центральність особистості мовця див.: 2, с. 113–114).

Автори щоденників для суб'єктивізації мови часто вживають метафоричне *ми* (*we*), що зазвичай «обростає» додатковими інтимізувальними смислами й функціями, зокрема, вводить гіпотетичного читача в описувану / зображувану в щоденниковому записі комунікативну ситуацію. Займенник *ми* (*we*) означає коло людей, до якого належать і автор щоденника, і потенційний читач, і в цьому разі передбачається їх ментальна близькість, спільність світогляду й ціннісних позицій, що водночас апріорі дає підставу для протиставлення особам з іншими поглядами, які не входять в коло інклюзивного *ми*. Також цей займенник передбачає певну інтимність зв'язку, що встановлюється між автором записів і читачем у процесі їх віртуальної комунікації: *Ми сьогодні вже не боїмося бути омалоросійцями... бо ми пройшли вогонь, що те поняття перетопив і очистив* [В., с. 753–69]; *ми маємо усвідомити* свою роллю серед людства [В., с. 936–69]; *Ми можемо бути разом, бо ми мусимо бути разом, не дивлячись на всі наші «ідеології»* [С., с. 139]; *коли ми були самі собою... ми проявляли* виїняткову багату безкомпромисовості [С., с. 94]; *Україна в нас одна і ділитися нам не можна!* [С., с. 39]; *As we became polished, so do we become hardened and guilty of accepting eating, sleeping, seeing, and hearing too easily and lazily. We become blunt and callous and blissfully passive* [P]; *with the record of images we have ingrained in our heads, all goes and is nothing* [P]; *we grow older and become aware of ourselves as individuals* [P].

На окрему увагу заслуговує максимальна актуалізація авторами щоденників універсальності, правдивості власних тверджень за правилом тріади, що передбачає трикратне повторення паралельних конструкцій, зокрема трикратне повторення інклюзивного займенника *ми* (*we*) у структурах ампліфікації чи градації. Порівн.: *Ми з вами все таки не змарнували... років, ми їх вижили і вижили... і, можливо, ми залишили по собі слід* [С., с. 350]; *ми перейшли* цей етап історії..., *ми боремося, ми напружуємося, ми робимо* вивози і *приймасмо* вивози [С., с. 176]; *Ми оточені* зо всіх боків ворожими кордонами, *ми відкриті* для всіх вітрів інвазії, *ми вибиті* з колії й ритму політичних процесів, але ...*ми* не лишень *здержусмо* за нами наше місце на планеті, але й *втримуємо* баянц [С., с. 74]; *What could we do with the Russian nation if we bombed it to bits? How could we «rule» such a mass of foreign people...? How could we control them under our «democratic» system* [P]. Таке «зрощення» *Я* автора із *Я* імпліцитного читача інклюзивним займенником *ми* (*we*) – стильова риса розглядуваних щоденникових записів, активний засіб інтимізації щоденникового тексту.

Характеризуючи внутрішньосистемну організацію особових займенників, дослідники слушно наголошують на тому, що відношення, які існують між займенниковими формами однини, не переносяться автоматично в сферу множини [1, с. 128–129]. З огляду на поділ займенників *І* особи множини на *інклюзивні* (включають адресата) та *ексклюзивні* (не включають адресата), перехід однини в множину в мікросистемі особових займенників не може кваліфікуватися як проста плюралізація. Виділяючи відповідні форми займенника *ми*, дослідники зазвичай звертають увагу на відсутність між *я* і *ми* однозначних кореляцій, порівн.: *не тільки ми, ви, я, але також інші* могли про це думати [С., с. 97]; *я та й усі ми спали спокійно* [Л., с. 124]; *Я вже звик, всі ми тут у Харкові звикли* [Л., с. 48]; *Ми* маємо такий скарб народної мудрості і фантазії, і *я* хочу ним поділитися [В., с. 933–69]; *Now I am living on the edge. We all are on the brink* [P]; *this is what we have to learn to be part of a community: to respond blindly, unconsciously to electric sirens shrilling in the middle of night. I hate it. But someday I have to learn – someday* [P]; *How we need that security! How we need another soul to cling to ... I need this, I need someone to pour myself into* [P]. Така диференціація за особами при інтимізації викладу інформації надзвичайно важлива, оскільки дає змогу автономізувати автора, суб'єктивізувати авторську мову.

Істотно інтимізує щоденникову оповідь поєднання в одному мікроконтексті особових займенників *я* (*I*) і *ви* (*you*) або ж займенників *ми* (*we*) і *ви* (*you*). Таке поєднання авторського *я* з читацьким *ви* семантично дорівнює «ми разом, ми спільно» і вербалізується у граматично різнотипних формулюваннях – *я з вами...* (*з вами я...*), *ми з Вами...*, *нас із вами...*, *я на вашому місці...*, *як і у Вас, у мене...*, *ми обоє* тощо. Такі структури встановлюють і підтримують контакт з уявним читачем, а інтенція інтимізації реалізується шляхом вказівки на спільні інтереси, родинні зв'язки, досвід, світогляд тощо. Порівн.: *Я знав, що ви мусіли. Так мусів би і я на вашому місці* [Л., с. 28]; *де б ми не були, а з вами я завжди пам'ятаю про Україну* [В., с. 942–70]; *Два дні на тиждень вільні – це щастя для таких людей, як ми з Вами* [В., с. 752–69]; *Ми з Вами, здається, досить себе знаємо* [С., с. 288]; *з'явилось багато вже інших людей, які... нас з Вами* давно залишили позаду [С., с. 274]; *песимістичні думки, як і у Вас, у мене з'являються* [С., с. 163]; *Ми з вами все таки не змарнували* тих дивних... років [С., с. 350]; *I, to you, am lost in the gorgeous errors of flesh – you, to me, are blindly denying, in your spiritual monism... But we both have our dreams* [P]; *suddenly we are dancing, you and I, on the smooth shining inoleum* [P]. Варто відзначити, що специфічною рисою займенника *І*-ої особи в англійській мові є відсутність категорії числа, яка визначається числом іменника-субституата, на який він вказує. Складність ідентифікації *you* зумовлена відсутністю формальних маркерів, проте нейтралізується шляхом урахування лінгвального та екстралінгвального контекстів.

До знакових для мови аналізованих текстів інтемізем зараховуємо й конструкцію *всі ми* (*we all*), яка засвідчує ментальне отождошення авторів щоденників не тільки з одиничним потенційним читачем, а й із значно ширшим мікросоціумом – мовним, національним чи ін.: *Дай, Боже великої, щасливої долі для свого народу – ми всі сподіваємось* [В., с. 1383–71]; *Всі ми, чужинці...* [В., с. 620–69]; *Всі ми представники слов'янських народів* [В., с. 1074–69]; *всі ми об'єднані однією долею – всі ми на чужині* [В., с. 1075–69]; *Тут всім нам нелегко* [В., с. 107–70]; *Старість, хвороба, чужина... Це те, що всіх нас чекає* [В., с. 956–70]; *Всі ми годимось, що основна причина наших неспроможностей... наше політичне становище* [С., с. 12]; *Всі ми однаково вигнані, однаково поневолені* [С., с. 131]; *всі ми...* «молоді люди» повні енергії [С., с. 176]; *we all like to think we are important enough to need psychiatrists* [P]; *We all are on the brink, and it takes a lot of nerve* [P]; *We all live in own dream-worlds* [P]; *life is loneliness... despite the false grinning faces we all wear* [P]; *We all in this world need something*

to cling to for a center of calm [P].

Загальновідомо, що комунікативна інтепретація природи і функцій особових займенників передбачає наявність мінімум двох осіб відповідно до кількості ролей учасників комунікативного акту. Дейктичність семантики, носіями якої є ці займенники у «живомовних» ситуаціях, у щоденникових текстах визначає необмеженість вибору адресата, що визначає їх актуальність як універсального засобу інтимізації висловлення. Такі займенники, на думку О. В. Падучевої, часто є змінними орієнтирами мови, тобто такими прагматичними мовними одиницями, значення яких фіксується параметрами чинного комунікативного акту [5, с. 246]. Для вираження узагальненого адресата автори щоденників, як правило, вживають особові займенники II особи однини / множини ти / ви (you). Вони стають дієвим засобом інтимізації, коли узагальнення набуває інклюзивного характеру: *you* might-have-been more of an «artist» than *you* are if *you* had been born into a family of wealthy intellectuals [P]; while *you* dream and believe in Utopia, *you* will scratch & scabble for your daily bread [P]; *you* can never learn anything valid for truth, only momentary, transitory sayings that apply to *you* in your moment [P]; After something happens to *you*, *you* go to write it down, and either *you* over dramatize it or underplay it... At any rate, *you* never write it quite the way *you* want to [P]; **Ви хочете стати** літератором – **ви можете бути** ним, якщо почнете вчитися всього [В., с. 1172-71]; Приїжджаєте з континенту і відразу **вас** вражає факт, що звичай, які **вам** вважалися за зовсім зрозумілі, та способи поведінки, в яких **ви** були виховані змалку, зовсім не годяться в британському товаристві... жінки здоровлять **вас** перші (очевидно, якщо вони з **вами** знайомі!)... Коли **ви** робите помилки в англійській мові, **вас** тут ніхто не поправляє [В., с. 1295-71].

Особові займенники II особи однини / множини ти / ви (you) часто виконують у мові щоденників апелятивну функцію. Вживаючи їх, діаристи звертаються до уявного чи конкретного адресата, залучають його до безпосередньої участі в описуванні подій, інтимізуючи наратив: **Ви ж знаєте**, що на місто Фюрт... надлетіло кілька сотень «літаючих фортець» [С., с. 28]; **Ви знаєте**, я думаю, що жадних амбіційно-кар'єрних міркувань у мене нема [С., с. 57]; **Якби Ви знали** як тепер, особливо тепер, тут тяжко [В., с. 941-69]; **Якби Ви нині прийшли** до мене в лікарню, то застали б мене і все так, як півроку тому [В., с. 753-69]; **Причина, як Ви знаєте**, грошова реформа [В., с. 944-69]; **What to do when you feel guilty for not doing what they say, because, after all, they have gone out of their way to help you?** [P].

Особові займенники ти / ви (you) у непрямих апелятивних читача стають інструментами фокусування уваги на важливих елементах щоденникової оповіді. За слушним спостереженням А. Л. Палійчук, «виконуючи функцію непрямого звертання, вони скорочують наративну дистанцію між автором та читачем, створюють ілюзію безпосереднього спілкування, таким чином сприяючи інтимізації наративу» [6, с. 85]. Отже, щоденникова комунікація передбачає не лише «бесіду через текст», а й безпосередню віртуальну участь читача в описуванні подій. Якщо ж автор щоденника подає супровідну емоційну оцінку подій, контакт набуває особливої реалістичності: *почуття приналежності до народу тут дуже сильне, почиття, що ти вдома, просто захоплює!* [Л., с. 139]; **Якби Ви знали** як тепер, особливо тепер, тут тяжко! [В., с. 941-69]; *Коли ти не заглянеш до сторінок цього наснажливого ентузіаста... ти не зрозумієш місії сили нашого гнаного слова* [С., с. 318]; *I'm important. If you only get to know me, you will see how important I am* [P].

Скорочення наративної дистанції, а отже й інтимізації щоденникової оповіді, зумовлює поєднання читачького ви з авторським я у з'являючих конструкціях я, як і ви. Порівн.: *Суджу, далєбі, як і Ви, що це є нашим святым обов'язком народнім і коначність письменників* [С., с. 315]; **You also, as I do to a certain extent, have a superiority complex** [P].

Аналогічну контактостановлювальну функцію виконують і похідні відмінкові форми займенників ви і ти – *ваш і твій (your)*: за **вашим** дозволом, ми дамо слово моєму вірному, щоденному другові нотатникові [С., с. 8]; *хочу дозволити собі, звернути **Вашу** увагу на слідуюче* [С., с. 142]; *Відкидайте її* [думку – І. С.], *коли вона не узгіднюється з **вашим** еством* [С., с. 207]; *Добийтеся, щоб **Вас** всюди виляляли і **Ваш** успіх забезпечений* [В., с. 124-71]; Хай добрі ідеї приходять у **ваші** голови і з-під **вашого** пера нехай виходить правда [В., с. 396-71]; *успіх **Вашої** доброї справи буде залежати від справжнього опєтя на широкі кола громадськості* [В., с. 1396-71]; *Make **your** own style, don't copy* [P]; *It is too lovely when a profession pays for **your** bread and butter* [P]; *It's much easier to be somebody else or nobody at all. Or to give **your** soul to God like St. Therese* [P]; *What to do with **your** hate for **your** mother and all mother figures?* [P]. Діалог між комунікантами пронизаний щирістю, особові займенники ти / ви та їх похідні форми проміналізуються на тлі емоційно актуалізованих ситуацій.

Досліджуючи вербалізатори наративного коду інтимізації, А. Л. Палійчук ті лінгвальні засоби, інтимізувальна ефективність яких залежить від особистості адресата, ситуації та контексту, називає *нульсуючими*, а засоби, які стабільно виконують функцію інтимізації наративу, – *постійними* [див.: 6, с. 86]. Оперуючи цими термінами, визначаємо особові займенники як *постійні засоби інтимізації* щоденникового тексту, оскільки вони організують комунікативну ситуацію так, що читач, долаючи реальні просторово-часові обмеження, стає безпосереднім віртуальним учасником описування подій, синхронним адресатом автора щоденника.

Перспективу представленого у статті напряму діаріумологічних студій визначає необхідність поглибленого вивчення особових займенників як одного з визначальних засобів інтимізації ego-текстів, що становлять особливий сегмент кожної національної лінгвокультури.

Список умовних скорочень

В. – **Воропай О.** Англія зблизка (Щоденник нового поселення) / Олекса Воропай // *Визвольний шлях*. – Лондон: Українська Видавнича Спілка, 1969. – Кн. I–XII; 1970. – Кн. I–XII; 1971. – Кн. I–XII.

Л. – **Любченко А.** Щоденник. Книжка перша / Аркадій Любченко. – Торонто, Онтаріо: Вид-во «Нові дні», 1951. – 147 с.

С. – **Самчук У.** Планета Ді-Пі / Улас Самчук. – Вінніпег, Канада: Вид-во т-ва «Волинь», 1979. – 355 с.

Р. – **Plath S.** Unabridged Journals of Sylvia Plath [Електронний ресурс] / Sylvia Plath. – Режим доступа: http://ebookey.org/FP-Unabridged-Journals-of-Sylvia-Plath-Karen-V-Kukil_1749365.html

Література:

1. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка / К. Бюлер. – М.: Прогресс, 2000. – 502 с.
2. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1985. – 398 с.
3. Корольова А. В. Лінгвопоетичний і наративний коди інтимізації в художньому тексті (на матеріалі української та російської прози другої половини XIX – першої половини XX століть): дис... докт. філол. наук / А. Л. Корольова. – Київ, 2003. – 448 с.
4. Корольова А. В. Типологія наративних кодів інтимізації в художньому тексті: монографія / А. В. Корольова. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 267 с.
5. Падучева Е. В. Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива / Е. В. Падучева. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
6. Палійчук А. Л. Наративний код інтимізації (на матеріалі англомовного художнього дискурсу): дис... канд. філол. наук / А. Л. Палійчук. – Харків, 2011. – 253 с.